

9

Internasjonalt samarbeid

- EØS-avtalen
- Deltakelse i EUs energiprogrammer
- Nordisk samarbeid
- Østersjø samarbeidet
- Den økonomiske kommisjon for Europa (ECE)
- Det europeiske energicharter
- Samarbeid med Russland og Barentssamarbeidet
- Det internasjonale energibyrå (IEA)
- Bistand og forvaltningsteknisk assistanse
- Globale prosesser innen fornybar energi

9.1 EØS-avtalen

Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS-avtalen) trådte i kraft 1. januar 1994. Formålet med EØS-avtalen er å sikre et enhetlig økonomisk samarbeidsområde grunnlagt på felles regler og like konkurransevilkår. Gjennom EØS-avtalen deltar EFTA-landene i EUs indre marked, og i samarbeid på tilgrensende områder. Fra 1. mai 2004 ble EØS-avtalen utvidet til også å omfatte de ti nye medlemslandene i EU.

For å sikre en balansert regelverksutvikling innenfor EØS-området, er Norge forpliktet til å innlemme ny relevant EU-lovgivning i EØS-avtalen. EU er på sin side forpliktet til å ha kontakt med EFTA-landene underveis i beslutningsprosessen. Informasjons- og samråingsfasen skal dekke fasen der EU-kommisjonen har fremmet sitt forslag og saken er oversendt Rådet. EØS-avtalen gir imidlertid ikke rettigheter til å delta i de forhandlinger som pågår om direktivene i Rådet.

Den formaliserte kontakt i EØS på energiområdet skjer under EØS-komiteén og mellom EFTAs arbeidsgruppe for energispørsmål og EU-kommisjonens Generaldirektorat for Transport og Energi (DG TREN).

9.1.1 Regelverk for det indre energimarked

På energiområdet vedtas en rekke forordninger og direktiver som blir innlemmet i EØS-avtalen. Dette omfatter blant annet bestemmelser for elektrisitetmarkedet, gassmarkedet, elektrisitet fra fornybare energikilder, kombinert produksjon av kraft og varme, energimerking av og energieffektivitet i bygninger og i enkelte produkter.

Det har over flere år pågått et arbeid for å åpne elektrisitetmarkedene i EU for konkurranse. Rådsdirektiv 96/92

EF om felles regler for det indre elektrisitetmarked (elektrisitetsdirektivet) var lenge sentralt i denne forbindelse. Kommisjonen og medlemslandene erkjente imidlertid at dette første elektrisitetsdirektivet ikke var tilstrekkelig i forhold til målet om å skape ett enhetlig indre marked for elektrisitet. Viktige spørsmål i denne sammenheng var harmoniserte regler for handel over landegrensene og håndtering av flaskehals (knapphet på overføringskapasitet). Kommisjonen initierte i 1998 en uformell prosess, den såkalte Firenze-prosessen, der disse spørsmålene ble diskutert mellom representanter for bl.a. medlemslandenes regulatorer, systemansvarlige nettselskaper og bransjeorganisasjoner. Også Norge har vært representert i diskusjonene i Firenze.

Energimarkedspakken ble vedtatt i EU 26. juni 2003 og utgjorde et vesentlig skritt i retning av et mer åpent energimarked. Det nye elektrisitetsdirektivet (Europaparlamentets- og Rådsdirektiv 2003/54/EF) innebærer en forsert markedsåpning. Markedet for industrikunder skal være åpnet fra 1. juli 2004, mens markedet for husholdningskunder åpnes fra 1. juli 2007. Direktivet inneholder minstekrav om et juridisk skille mellom transmisjonsfunksjoner og oppgaver som kan konkurranseutsettes. I tillegg er det visse krav til separat administrasjon av nettselskaper og konkurranseutsatt virksomhet. Det åpnes likevel for at medlemslandene kan velge å unnta selskaper med mindre enn 100 000 kunder fra disse kravene til juridisk og funksjonell adskillelse. Direktivet krever ikke et eiermessig skille mellom nettselskaper og selskaper som driver konkurranseutsatt virksomhet.

Markedsadgangen skal organiseres ved regulert tredjepartsadgang. Dette innebærer et krav om at metoden som ligger til grunn for nettariffene må offentliggjøres og godkjennes av nasjo-

nale regulatorer før de trer i kraft. Samtidig gis medlemslandene anledning til å pålegge kraftselskapene sterkere forpliktelser med hensyn til de tjenester de tilbyr ut fra allmenne interesser, såkalte «public service obligations». Videre er det satt minstestandarder for å ivareta forbrukernes rettigheter, gjennom blant annet krav til å ta hensyn til sårbare kundegrupper og krav til å spesifisere på kundens faktura hvilke energikilder som er benyttet til elektrisetsproduksjonen.

Forordningen om betingelsene for adgang til grensehandel med elektrisitet ((EF) 1228/2003) innfører en oppgjørmekanisme mellom de systemansvarlige i EU ved grenseoverskridende handel. Forordningen medfører også et utgangspunkt for harmonisering av prinsippene for fastsettelse av tariffier og prinsippene for adgang til overføringsforbindelsene mellom land. Detaljerte retningslinjer for dette vil bli utferdiget av kommisjonen i samarbeid med en komité bestående av medlemmer som medlemslandene utpeker. Forordningen trådte i kraft i EU 1. juli 2004.

Gassmarkedsdirektivet (2003/55/EF) har i stor grad samme type bestemmelser som eldirektivet, inkludert frister for markedsåpning. Felles for elektrisetsdirektivet 2003/54/EF, gassmarkedsdirektivet 2003/55/EF og forordningen om betingelsene for adgang til grensehandel med el (EF) 1228/2003 er at det etter visse kriterier kan anmodes om unntak fra hovedregelen om regulert tredjepartsadgang ved investeringer i ny infrastruktur for overføring av elektrisitet og gass. Det tas sikte på å innlemme energimarkeds-pakken i EØS-avtalen.

Et direktiv om fremme av fornybare energikilder i det indre elektrisetsmarkedet ble vedtatt 27. september 2001. Det overordnede målet for

direktivet er å øke andelen fornybar elektrisitet av totalt el-forbruk i EU. Direktivet setter som mål at fornybare kilder i 2010 skal stå for 22 prosent av elektrisetsproduksjonen mot om lag 13,9 prosent i 1997 (EU-15). Oppfyllelsen av disse målene anses som viktige for at EU-landene samlet skal kunne oppfylle sine miljøforpliktelser gjennom ulike typer virkemidler. Direktivet er en overordnet ramme for å fremme fornybar energi i det indre marked og overlater til medlemslandene å velge egnede virkemidler. Det tas sikte på å innlemme direktivet i EØS-avtalen.

Rådskdirektiv 92/75/EØF er et rammedirektiv om angivelse av husholdningsapparaters energi- og ressursforbruk ved hjelp av merking og standardiserte vareopplysninger. De nærmere bestemmelser for hver enkelt apparattype fastsettes i gjennomføringsdirektiv. Norge har implementert en del av disse direktivene slik at energimerkeordningen i dag omfatter kjøleskap, fryser og kombinasjoner av slike, vaskemaskiner, tørketromler og kombinasjoner av slike, stekeovner, oppvaskmaskiner og lysstoffrør. I tillegg jobbes det med å implementere gjennomføringsdirektivene som omhandler klimaanlegg, i tillegg til et endringsdirektiv for merking av kjøleskap og fryser og kombinasjoner av disse. EU-kommisjonen har innledet en konsultasjonsprosess med sikte på å revidere rammedirektiv 92/75/EØF.

Europaparlaments- og Rådskdirektiv 96/57/EC omhandler energieffektivitetskrav til elektriske husholdningskjøleskap og fryser og kombinasjoner av slike. Direktivet må sees i sammenheng med energimerkedirektivene, men direktivet går videre i forhold til energimerkeordningen for husholdningsapparater ved at det stiller opp en øvre grensestandard for tillatt elektrisetsbruk (energieffektivitet).

Apparatene tillates kun omsatt dersom elektrisitetsbruken er mindre eller lik største tillatte energibruk for apparatkategorien.

Europaparlamentet- og Rådsdirektiv 2000/55/EF omhandler energieffektivitetskrav til ballaster i lysstoffrør. Ballastene deles inn i ulike klasser der de minst energieffektive skal fjernes fra markedet 18 måneder etter direktivets ikrafttredelse. Direktivet er også implementert i norsk rett gjennom forskrift.

Et direktiv om bygningers energibruk (2002/91/EF) ble innlemmet i EØS-avtalen 23. april 2004. Direktivet definerer en felles metode for kalkulasjon av bygningers energibruk, definere nasjonale energikrav for nye og renoverte bygg. Direktivet innfører også energisertifikater for nye og eksisterende bygninger og inspeksjoner av større klima- og fyringsanlegg.

Europaparlamentet- og Rådsdirektiv 2004/8/EF om fremme av kombinert produksjon av kraft og varme ble vedtatt i EU i februar 2004. Direktivet vurderes nå i EØS med sikte på innlemelse i EØS-avtalen.

Et forslag til direktiv om krav til øko-design for produkter som bruker energi ble fremlagt 1. august 2003. Forslaget omfatter hele livssyklusen til de enkelte produkter, fra produksjon til destrusering. Fremkomstmidler og produkter som det selges få av er unntatt fra forslaget.

EU-kommisjonen la 10. desember 2003 fram en pakke med forslag vedrørende infrastruktur og forsyningssikkerhet for energi. Pakken inneholder blant annet et forslag til direktiv om forsyningssikkerhet og investeringer i infrastruktur for elektrisitet, et forslag til direktiv om energitjenester og energieffektivitet hos sluttbruker og et forslag til forordning om adgang til transmisjonssystemer for gass. Forslagene er nå til behandling i EU-parlamentet og Rådet.

Direktivene vurderes parallelt i EØS. EØS/EFTA-landene har fremlagt posisjonspapirer for forslaget til direktiv om forsyningssikkerhet og investeringer i infrastruktur for elektrisitet og for forslaget til direktiv om energitjenester og energieffektivitet hos sluttbruker.

9.2 Deltakelse i EUs energi-programmer

Fra 1996 har Norge deltatt i programmene for energieffektivisering og fornybare energikilder, SAVE og ALTERNER. 26. juni 2003 vedtok EU å opprette et nytt, overgripende energiprogram for perioden 2003-2006, «Intelligent Energy Europe». Programmet viderefører SAVE og ALTENER, og introduserer STEER, et program rettet mot transportsektoren, og COOPENER, rettet mot samarbeid om energispørsmål med utviklingsland. «Intelligent Energy Europe» ble innlemmet i EØS-avtalen i november 2003, COOPENER ble innlemmet i EØS noe senere, i november 2004. Kommisjonen har etablert et "Intelligent Energy Executive Agency" som skal håndtere den mer operasjonelle delen av programmet mens Kommisjonen fortsatt i samarbeid med deltakerlandene i EU/EØS vil håndtere de mer policy-relaterte spørsmål i programmet. Planleggingen av neste fase av «Intelligent Energy Europe» fra 2007 har startet.

Norge bidrar finansielt og er med i styringen av programmene. Norske interessenter har anledning til å søke om prosjektstøtte under Intelligent Energy Europe"-programmet. Slik støtte må søkes i samarbeid med en eller flere partnere innenfor EU-området.

For ytterligere informasjon vises til OEDs hjemmeside på www.odin.dep.no/oed/

9.3 Nordisk samarbeid

De nordiske landene har lange tradisjoner for samarbeid på energiområdet. På myndighetsnivå er det etablert et samarbeid under Nordisk Ministerråd. Det er også et utstrakt samarbeid mellom de systemansvarlige nettselskapene i hvert enkelt land, jf. kapittel 5.4.

De nordiske energiministrene møtes årlig. Mellom ministermøtene ledes energisamarbeidet av en embetsmannskomite. Samarbeidet konsentrerer seg om tre kjerneområder; elektrisitet, klima og regionalt samarbeid. Gjennom Akureyri-erklæringen fra ministermøtet 2. september 2004 har de nordiske landene blitt enige om å videreutvikle det nordiske elmarkedet og samarbeide videre om forsyningssikkerhetsspørsmål i Norden. Frem mot neste ministermøte i 2005 vil de nordiske landene fokusere særlig på mulighetene for samordning av ansvaret til systemoperatørene og felles tilnærming til investeringer i sentralnettet.

For ytterligere informasjon vises det til Nordisk Ministerråds hjemmesider på www.norden.org.

9.4 Østersjø samarbeidet

Bergen-erklæringen om bærekraftig energiforsyning rundt Østersjøen ble avgitt av de nordiske statsministrene i 1997. Erklæringen danner utgangspunktet for energisamarbeidet i Østersjøregionen og har i ettertid blitt fulgt opp av energiministrene.

Etter energiministermøtene i Stavanger i 1998 og Helsingfors i 1999 ble det etablert et fastere energisamarbeid mellom landene i regionen ved Baltic Sea Region Energy Co-operation (BASREC). BASREC er organisert som en del av samarbeidet innenfor Østersjøråd. Elleve land (Russland, Tyskland,

Polen, Estland, Latvia, Litauen, Sverige, Finland, Danmark, Island og Norge) samt EU-Kommisjonen, deltar i samarbeidet. Polen har formannskapet fram til 1. juli 2005. Formannskapet vil deretter bli overtatt av Sverige.

Det er etablert arbeidsgrupper innenfor områdene klimaendringer, energieffektivitet, bioenergi, gassmarkeder og elektrisitetsmarkeder. En embetsmannsgruppe (Group of Senior Energy Officials, GSEO) leder arbeidet. Mandatet for dagens virksomhet ble gitt ved energiministermøtet i Vilnius i 2002 og gjelder ut 2005.

For ytterligere informasjon vises det til BASRECs hjemmesider på www.cbss.st.

Kraftselskapene i Østersjøregionen har opprettet et eget samarbeid, Baltrel. Målet er å bidra til et felles marked i Østersjøregionen. Baltrel samarbeider med en tilsvarende organisasjon for gasselskapene, Baltic Gas.

9.5 Den økonomiske kommisjon for Europa (ECE)

Den økonomiske kommisjonen for Europa er en av FNs fem regionale kommisjoner. Den ble opprettet i 1947 og har en komité for bærekraftig energibruk der Norge deltar. Komitéen er en møteplass for 55 land. Her deltar både USA, Canada og Europa, inkludert de tidligere sovjetrepublikkene i Sentral-Asia. Komitéen har arbeidsgrupper for energieffektivisering, gass og kull. I tillegg til at komitéen diskuterer sentrale energipolitiske spørsmål av felles interesse, arbeider gruppene med informasjonsspredning og kunnskapsoverføring mellom landene med særlig vekt på tiltak for energieffektivisering i Sentral- og Øst-Europa.

For ytterligere informasjon vises det til www.unece.org

9.6 Det europeiske energicharter

Det europeiske energicharter danner den politiske rammen rundt et all-europeisk energisamarbeid som inkluderer republikkene i det tidligere Sovjetunionen og de sentral-europeiske landene, samt Japan og Australia.

Det europeiske energicharter ble undertegnet i desember 1991. Formålet for charteret er å bidra til langsiktig energisamarbeid, basert på prinsippene om markedsøkonomi og ikke-diskriminering.

Traktaten om Det europeiske energicharteret ble undertegnet i Lisboa i 1994. 51 land har undertegnet traktaten og en protokoll om energieffektivisering. Etter at 30 land hadde ratifisert avtalen om energicharteret og protokollen om energieffektivisering, trådte hele avtaleverket i kraft våren 1998. Norge har undertegnet konferansens sluttakt og undertegnet traktaten i 1995, men har ikke ratifisert traktaten.

For ytterligere informasjon vises det til www.encharter.org

9.7 Samarbeid med Russland og Barentssamarbeidet

I 1996 undertegnet Norge en energieffektivitetsavtale med Russland. Avtalen la forholdene til rette for gjennomføring av prosjekter for energieffektivisering og for utnyttelse av nye fornybare energikilder i Nordvest-Russland. Seks energieffektivitetssentre er opprettet under energieffektivitetsavtalen mellom Norge og Russland i den russiske delen av Barentsregionen. Etter at avtalen utløp i 2002 har samarbeidet mellom landene på dette området fortsatt. Kompetanseoverføring, demonstrasjonsprosjekter, utvikling av finansieringsmodeller og informasjons-

spredning er viktige elementer i det bilaterale samarbeidet.

I 1998 vedtok Barentsrådet en handlingsplan for forbedring av energisituasjonen i den russiske delen av Barentsregionen. Barentsrådet besluttet i den anledning å etablere en energiarbeidsgruppe (EWG) som skal arbeide for å nå målene i handlingsplanen. Gruppen består av representanter fra ulike sektorer og regioner fra Norge, Finland, Sverige og Russland. Danmark og Island deltar sporadisk og EU deltar som observatør.

EWG har konsentrert arbeidet om etablering av nettverk og informasjons-spredning. Samarbeidet har fokusert særlig på energieffektivisering og bruk av fornybare energikilder. Energieffektiviseringssentrene i Nordvest-Russland er bygget opp ved hjelp av norsk kompetanse og har fått offisiell status som Barents Energy Focal Points gjennom EWG. I 2002 ble det nedsatt en egen ekspertgruppe for bioenergi som leverte sin sluttrapport våren 2004. I perioden 2001–2004 hadde Norge formannskapet for EWG. Etter at regionene i 2004 ble trukket mer aktivt med i gruppen ble formannskapet fra 2005 overtatt av Finnmark fylkeskommune og Russland i fellesskap.

For ytterligere informasjon vises det til www.barentsenergy.org

9.8 Det internasjonale energibyrå (IEA)

Energisamarbeidet i IEA omfatter 26 av OECDs 30 medlemsland. EU-kommisjonen deltar også i IEAs arbeid. IEA ble etablert som et resultat av oljeforsyningskrisen i 1973/74 som en selvstendig organisasjon knyttet til OECD, og har siden den gang utviklet seg til å bli en vesentlig del av det politiske og faglige internasjonale energisamarbeid

mellom medlemslandene. Norge deltar i IEA-samarbeidet gjennom en egen medlemskapsavtale. Avtalen innebærer at Norge ikke kan pålegges de samme forpliktelser som andre land i en eventuell oljeforsyningskrise. Norge deltar for øvrig på lik linje med andre land i samarbeidet, i styret og dets underkomitéer.

Energiproduksjon og -forsyning, energibruk og energieffektiviserings-spørsmål, drøftes hovedsakelig i komitéen for langsiktig energisamarbeid (SLT). Videre gjennomføres det analyser av produksjons- og etterspørselsforhold knyttet til ulike energibærere som elektrisitet, gass, kull og kjernekraft. Energiforskning og utvikling utgjør også en del av samarbeidet i IEA, jf kapittel 8.3.

Energi- og miljøspørsmålene er blitt mer framtrødende på den energipolitiske dagsorden i IEA, og IEA har blitt en viktig faglig bidragsyter i ulike internasjonale fora. Norge var ett av de land som ved Bonnkonferansen om fornybar energi i 2004 undertegnet en intensjonserklæring om å opprette en ny samarbeidsavtale for å øke utbredelsen av fornybar energi i markedet. Utviklingsland inviteres med i dette samarbeidet.

For ytterligere informasjon vises det til www.iea.org

9.9 Bistand og forvaltnings- teknisk assistanse

I utviklingsland er mangel på tilgang til moderne energitjenester et av de største hindrene for økonomisk utvikling og forbedring av levestandarden for befolkningen. Fravær av infrastruktur på energiområdet og hensiktsmessige rammer for energiforvaltning har vært to hovedproblemer i utviklingsland. Eksisterende energibruk baseres ofte

på lite bærekraftige produksjonsmåter som blant annet fører til avskogning, og til forurensning ved brenning av kull av lav kvalitet. Distribusjon av elektrisitet er en annen stor utfordring som krever både kunnskap og kapital.

For å skape en fungerende elektrisitetssektor og en god vannressursforvaltning, har mange utviklingsland behov for hjelp til utvikling av et godt lovverk og administrativt apparat. God vannressursforvaltning er viktig, da vannet ofte har større verdi brukt til jordvanning enn til kraftproduksjon. I noen land forekommer ofte ødeleggende flommer som også tar menneskeliv, og da er effektiv flomkontroll en stor utfordring.

Det meste av den utøvende virksomheten når det gjelder norsk offentlig bistand på disse områdene utføres av Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE). Arbeidet er regulert gjennom en egen samarbeidsavtale mellom NVE og NORAD. Blant oppgavene er rådgivning til NORAD og direkte assistanse til utviklingsland når det gjelder utvikling av lovgivning og administrativt apparat innenfor vannforvaltning og energi. NVE bistår også innenfor områdene hydrologi, damsikkerhet og databehandling. I det sørlige Afrika har NVE bistått med rådgivning blant annet i forbindelse med å etablere nasjonale regulatorer for el-sektoren.

NVEs samarbeid med utviklingsland er vesentlig organisert som direkte forpliktende samarbeid med tilsvarende institusjoner i forvaltningen, basert på bindende kontrakter som definerer begge parters ansvar og arbeidsoppgaver.

I de senere år har NVE arbeidet med assistanse innenfor lovgivningsområdet og med institusjonsbygging i blant annet Angola, Mosambik, Namibia, Uganda, Vietnam og Bhutan. Det siste landet det er etablert samarbeid med

er Timor-Leste (Øst-Timor). Dette arbeidet bidrar til at disse landene kan etablere et moderne lovverk og en hensiktsmessig administrasjon. Norske erfaringer med energi- og vannressurslovgivning legges til grunn. Det trekkes i stor grad også på erfaringer fra andre utviklingsland som har vært i en tilsvarende situasjon. Dette gir grunnlag for en mer effektiv forvaltning som skal sikre vertslanenes interesser når det gjelder utnyttelse av energiressurser, samtidig som det stimuleres til investeringer og bærekraftig utvikling.

Institusjonskontraktene åpner også for betydelige oppgaver for norsk næringsliv, både for norske konsultentselskaper og leverandører. Dette skjer som oftest etter anbudskonkurranser i Norge eller internasjonalt. I den senere tid er flere norske konsulentfirmaer blitt involvert i studier av vannkraftprosjekter i både Afrika og Asia.

9.10 Globale prosesser innen fornybar energi

Toppmøtet i Johannesburg i 2002 om bærekraftig utvikling økte den internasjonale oppmerksomheten om behovet for å fremme fornybar energi for å redusere globale utslipp av klimagasser. EU tok på toppmøtet initiativ til en koalisjon av land som var villige til å gå videre i arbeidet med å fremme fornybar energi, «Johannesburg Renewable Energy Coalition» (JREC). Norge har deltatt i oppfølgingen av toppmøtet i Johannesburg blant annet gjennom JREC. I juni 2004 ble det arrangert en stor konferanse om fornybar energi i Bonn, der Norge var bredt representert. I 2005 vil det foregå forberedelser til to sesjoner om energi i FNs kommisjon for bærekraftig utvikling (Commission on Sustainable Development).

